БАЛКАНИ

12 (2023)

ПЕРИОДИЧНО НАУЧНО ИЗДАНИЕ

МОНАРХИЯ и/или РЕПУБЛИКА

ИБ & ЦТ БАН

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ
Рецензирано научно периодично издание

Издава Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българска академия на науките

ISSN: 1314-4103

Редакционна колегия
Главен редактор: чл.-кор. проф. Александър Костов, Институт за балканистика с Център по тракология, БАН (ИБЦТ–БАН)

Членове: проф. Лора Тасева (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, проф. Юра Константинова (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, доц. Иво Топалилов (ИБЦТ–БАН), доц. Калин Стоев (ИБЦТ–БАН)
Научен секретар: гл. ас. Елмира Василева (ИБЦТ–БАН)

Международен борд: проф. Мария Тодорова (Университет Ърбана-Шампейн – Илинойс, САЩ), проф. Галина Вълчинова (Университет на Тулуза, Франция), проф. Франческо Гуида (Университет Рома Тре, Италия), проф. Андрей Тимотин (Практическо училище за напреднали изследвания, Франция), доц. Андреас Либератос (Университет за социални и политически науки „Пандион“, Гърция)

THE BALKANS
Peer-reviewed scientific journal

Published by the Institute of Balkan Studies with the Centre of Thracology "Prof. Alexander Foll"
at the Bulgarian Academy of Sciences

ISSN: 1314-4103

Board of Editors
Editor-in-Chief: Prof. Alexandre Kostov, Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences (IBCT–BAS)

Editorial Team: Prof. Lora Taseva (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Prof. Yura Konstantinova (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Assoc. Prof. Ivo Topalilov (IBCT–BAS), Assoc. Prof. Kalin Stoev (IBCT–BAS)
Scientific secretary: Assis. Prof. Elmira Vasileva (IBCT–BAS)

IInternational Advisory Board: Prof. Maria Todorova (University of Illinois at Urbana-Champaign, USA), Prof. Galina Valcinova (University of Toulouse, France), Prof. Francesco Guida (University of Roma Tre, Italy), Prof. Andrei Timotin (École Pratique des Hautes Études-PSL, France), Assoc. Prof. Andreas Lyberatos (Pandion University of Social and Political Sciences, Greece)

БАЛКАНИ

МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

Книжка 12 (2023)

THE BALKANS

MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

Issue 12 (2023)

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ

ТЕМА НА БРОЯ: МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

СЪДЪРЖАНИЕ:

Александър Костов
Редакционна статия 5

СТАТИИ 7

Иво Топалилов
Бележки върху трибната принадлежност на муниципалното общество в Рациария 7

Калин Стоев
Тракийските земи в Римската империя и противоречието между република и империя (проблеми на континуитета) 17

Лора Тасева
Гръцката дума *μοναρχία* и нейните производни в средновековни славянски преводи 26

Владислав Иванов
Морските републики Венеция и Генуа срещу Византийската империя – игра на взаимно изтощение 42

Симеон Симеонов
Монархия и република в балканските пътеписи на Франсиско де Миранда 53

Даниел Кайн
Цар Фердинанд през погледа на румънския крал Карол I 64

Спиридон Г. Плумидис
Позицията на монархиите в Гърция и в балканските държави към Първата световна война (1915): опит за тълкуване 73

Калина Пеева
Парадоксите на турския републиканизъм 85

Бисер Петров
Опитите на краля на Албания Зог да си възвърне трона от изгнание 100

СТАРИНА 110

Александър Костов
Из кореспонденцията на братята Александър и Франц Йозеф фон Батенберг 110

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ 117

Добринка Парушева
За важността на диалога и за неговата липса в отношенията на България и Гърция (Юра Константинова. България и Гърция в лабиринт от монолози. София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2022, 350 стр.) ...117

Марияна Стамова
Северозападът като балкански микрокосмос (Александър Костов (съст. и ред.) Българският Северозапад: минало и съвременност. София: Тендрил, 2022, 400 стр.) 120

Зорка Първанова
За русофилството и русофобството на Балканите (Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.) 124

Гергана Дончева

Долу принудата на властта! Да живее свободният дух на таланта! (Добринка Парушева. „Долу правителството! Да живее карикатурата!!“: Политика, култура и карикатура в България в началото на XX век. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2023, 265 стр.) 127

Юра Константинова

Балканската одисея на Франсиско де Миранда (Симеон Симеонов. Франсиско де Миранда на Балканите. Раждането на идеята за независимост на Латинска Америка. Велико Търново: Фабер, 2022, 155 стр.) 132

Гергана Дончева

Визуалната култура на Балканите, поставена в нова изследователска перспектива (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

БАЛКАНИСТИЧНИ ХРОНИКИ 137

Преслава Георгиева

Международен форум за *Учителното евангелие* на Константин Преславски и ранните средновековни преводи на балканските славяни 137

Антоанета Балчева

Българо-хърватски научни, дипломатически и културни връзки. Минало, настояще и бъдеще.....144

Антоанета Балчева

Международна интердисциплинарна научна конференция „Етно-религиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“, 29–30 май 2023 г. 147

Стефан Янакиев

Първа национална конференция по тракология „Геополитика и социум в Древна Тракия“, 11–12 май 2023 г. 154

Самуил Камбуров

Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“ 155

Международна конференция на тема „Историческата българистика извън България: състояние и перспективи“ 158

Научна конференция „Българският Северозапад: просвета и култура“ в гр. Монтана.....160

Участие на изследователи от ИБЦТ–БАН в Третата национална годишна научна конференция на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“.....161

Представяне на новото издание „Българският Северозапад: минало и съвременност“ в гр. Монтана.....162

THE BALKANS

THE TOPIC OF THE ISSUE: MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

CONTENTS:

Alexandre Kostov
Editorial.....5

ARTICLES 7

Ivo Topalilov
Some notes on the tribal affiliation of municipal society in Ratiaria 7

Kalin Stoev
The Thracian lands in the Roman Empire and the contradictions between the republic and empire (problems of the continuity).....17

Lora Taseva
The Greek word μοναρχία and its derivatives in medieval Slavonic translations 26

Vladislav Ivanov
The maritime republics of Venice and Genoa against the Byzantine Empire: a game of mutual attrition.....42

Simeon Simeonov
Monarchy and republic in Francisco de Miranda's Balkan travelogues.....53

Daniel Cain
Tsar Ferdinand through the eyes of King Carol I of Romania.....64

Spyridon Ploumidis
The position of the monarchy in Greece by the time of the First World War (1915): Balkan and South European parallels 73

Kalina Peeva
The paradoxes of Turkish republicanism.....85

Bisser Petrov
The attempts of King Zog of Albania to regain his throne from exile 100

SOURCES 110

Alexander Kostov
From the correspondence of the brothers Alexander and Franz Joseph von Battenberg 110

REVIEWS AND RESPONSES 117

Dobrinka Parusheva
On the importance of the dialogue and its absence in the relations between Bulgaria and Greece (Yura Konstantinova, Bulgaria and Greece in a maze of monologues. Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – BAS, 2022, 350 p.) 117

Mariana Stamova
The Northwest as a Balkan microcosm (Kostov, Al. (ed.) The Bulgarian Northwest: past and present. Sofia: Tendril, 2022, 400 p.).....120

Zorka Parvanova
About *russopfilia* and *rusophobia* in the Balkans (Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.).....124

Gergana Doncheva

Down with the government coercion! Long live the free spirit of talent! (Dobrinka Parusheva, "Down with the government! Long live caricature!!" Politics, culture and caricature in Bulgaria at the beginning of the twentieth century. Plovdiv: UP Paisii Hilendarski, 2023, 265 p.).....127

Yura Konstantinova

The Balkan odyssey of Francisco de Miranda (Simeon Simeonov, Francisco de Miranda in the Balkans: the birth of the idea of Latin American independence. Veliko Tarnovo: Faber, 2022, 155 p.) 132

Gergana Doncheva

The visual culture of the Balkans in a new research perspective (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

BALKAN STUDIES CHRONICLES.....137

Preslava Georgieva

International forum on the *Didactic Gospel* of Constantine of Preslav and the early medieval translations of the Balkan Slavs.....137

Antoaneta Balcheva

Bulgarian-Croatian scientific, diplomatic and cultural relations. Past, present and future.....144

Antoaneta Balcheva

International interdisciplinary scientific conference "Ethno-religious Problems in the Balkans: Theory, Practice and Politics".....147

Stefan Yanakiev

The first national conference on Thracology "Geopolitics and Socium in Ancient Thrace", 11-12 May 2023 154

Samuil Kamburov

Discussion club "The Unknown Balkans".....155

International conference "The Historical Bulgarian Studies outside Bulgaria: Condition and Perspectives" 158

Scientific Conference "Bulgarian Northwest: Education and Culture" in Montana 160

Participation of researchers from IBCT-BAS in the Third national annual scientific conference of the "Heritage BG" Centre of Excellence. 161

Presentation of the new book "Bulgarian Northwest: Past and Present" in Montana 162

20-те години на XXI в.)“ е да се проследи развитието на сватбата и брака при българите и ромите, да се сравнят и допълнят вече известните факти за двете общности в този период, който е по-малко проучен.

В своето изследване *„Клетви от Ново село, Видинско“* д-р Сашка Бизеранова включва заклинателни формули, които са записани лично от нея, както и такива, публикувани в различни проучвания на селището. Според автора в Ново село, Видинско, клетвите са нещо типично, традиционно и живо.

Текстът на доц. д-р Людмила Миндова *„Преводната рецепция на българската северозападна литература в съвременния балкански регион“* се фокусира върху периода от последните 30 години. В статията се разглеждат творбите както на талантливи северозападни автори, така и на някои писатели, които са свързани с този район не с родното си място, а с литературата и речта.

Накрая, но не и на последно място в сборника е поместена статията на Силвия Гарванска, в която тя представя и анализира *„Символи и знаци, закодирани в традиционното народно облекло на населението от Северозападна България“*.

След досегашните четири публикувани колективни трудове, това ново издание със заглавие „Българският Северозапад: минало и съвременност“ има своя важен принос за изучаването на миналото и настоящето на Северозападна България. Вярвам, че този сборник и предложените теми в него ще подтикнат изследователите към нови проучвания и разкриване на интересни теми за бъдещи изследвания в различни области от живота на Северозапада, които ще бъдат от полза за неговото още по-голямо опознаване и предизвикателствата, пред които е изправен този регион на България.

ЗА РУСОФИЛСТВОТО И РУСОФОБСТВОТО НА БАЛКАНИТЕ
Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.

Зорка Първанова
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

ABOUT *RUSSOPFILIA* AND *RUSOPHOBIA* IN THE BALKANS
Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.

Zorka Parvanova
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences

Сборникът *Русия: Погледи от Балканите (XIX–XX век)* включва петнайсет студии и статии на тринайсет български и двама гръцки автори, чиито изследвания се вместват в широк хронологически диапазон и представят пъстра палитра от проблеми, свързани с темата за неоднозначните и често противоречиви възприятия в балканските общества за Русия и нейната политика в региона. Видимото доминиране на българския прочит (авторски и тематичен) е разчупено с няколко от публикациите, посветени на други балкански страни (Гърция, Турция, Югославия), главно в периода след Първата световна война.

Безспорната актуалност на темата, аргументирана в Предговора към сборника със съвременните събития в Украйна и отзвука на войната, довел до видимо разделение на общественото мнение в България, а впрочем и в другите балкански държави, предопределя основната концептуална линия за появата и устойчивото присъствие на т.нар. *русофилство* и *русофобство* в българския/балканския политически и обществен живот. Основната задача на колективния труд е да измести фокуса от политиката на Руската империя/СССР в региона към балканската гледна точка, чиито често полюсни проявления се обуславят както от противоречивия характер на руските интереси, така и от националните и политическите разделения в балканските общества. С амбицията да „извадят“ тази комплицирана проблематика от „полето на политическите пристрастия и прекалено емоционалните оценки“ съставителите са приели за критерий при подбора на текстовете академичния подход и професионалната интерпретация на историческите факти и извори.

Въпреки разнообразния характер на изследваните проблеми в сферата на политическата, стопанската и културната история, в хронологически изградената структура на сборника се открояват няколко тематични кръга. Формирането на *про-* и *анти-* руски настроения в средите на българските и отчасти на гръцките национални елити през XIX и в началото на XX в., пречупено през призмата на различни процеси и събития, е предмет на по-голямата част от включените текстове. В студията си *Руската политика през погледа на Неофит Хилендарски Бозвели* Надя Данова търси генезиса на българското русофобство в писанията на известния възрожденски деец от зората на националното движение. Като анализира причините за враждебното отношение на Бозвели към Русия изследването откроява недоволството от руската политика за запазване на православното единство под егидата на Гръцката Патриаршия в ущърб на българските стремежи за църковна независимост и вижданията му за бъдещето на българите в рамките на реформиращата се Османска империя. Очертаната тук тематична линия за опустошенията в българските земи по време на руско-турските войни и негативните ефекти от последвалите ги мигрански вълни към територии на Руската империя е развита самостоятелно в изследването на Маргарита Добрева *Преселението в Русия на земеделци от Северозападна България (1861–1862)*. На основата на османски архивни документи авторът осветлява проблема за руската и османската миграционна политика, за демографските и икономическите последици както за региона, така и за участниците в преселническите процеси.

Един външен прочит на темата за настроенията и очакванията на българските църковно-просветни и революционни дейци по

отношение на руската балканска политика предлага студията на гръцкия историк Елеонора Наксиду *Между романтизма и реализма: Водачите на българското национално движение и Русия (1856–1875)*. В контекста на процесите след Кримската война и през погледа на няколко представители на българския възрожденски елит изследването очертава динамиката на отношението към руската политика – последователно негативно, произтичащо от проосманските позиции за национална еманципация в рамките на империята или позитивно, свързано с представата за освободителната мисия на Русия в подкрепа на революционното движение, но разколебавано от променливите приоритети в нейната стратегия и тактика. Статията на Стаматия Фотиаду *Мечката в овча кожа, която ни се представя за православна, иска да ни изяде: Гръцки възприятия за Русия по време на балканската криза (1875–1878)* проследява промените в настроенията на гръцкото общество под влияние на събитията в навечерието, по време и непосредствено след Руско-турската война през 70-те години на XIX век. Като анализира причините за пропукването на доминиращото русофилство сред гърците с първите прояви на недоволство около учредяването на Българската екзархия и разрастването му до обвинения за „руско предателство“ към гръцките национални интереси след подписването на Санстефанския договор, изследването обективно представя своеобразен огледален образ на българските възприятия за руската политика през този период.

Русофилството като представи, нагласи и убеждения за позитивната роля на Русия по отношение на българите и техните национални интереси, изследвано в контекста на лични житейски или политически биографии от различни периоди, е във фокуса на няколко от изследванията. Статията на Юра Константинова *Русия в завещанията на трима „нежински гърци“* насочва вниманието към малко познат исторически извор, който хвърля нова светлина върху приноса на свързаните с Русия представители на българския стопански елит за формирането на проруски настроена българска интелигенция през 19 век. Изключително сложните българо-руски отношения през първото десетилетие след създаването на Българското княжество като огромно предизвикателство пред политическите принципи и позиции на един от най-изявените му държавници е предмет на студията на Ангел Златков *Факторът „Русия“ в политическата кариера на д-р Константин Стоилов по време на управлението на княз Александър (1879–1886)*. Темата за изпитанията пред българското русофилство, но вече в геополитическия контекст на световната война и драматичния избор, пред който е изправена България, е развита в студията на Росица Стоянова *Из „случайните“ записки на един русофил: Михаил Маджаров за Първата световна война и българското участие в нея*. Важен щрих в многопластовата картина на исторически наслоени обществени настроения и политическа конюнктура внася изследването на Румяна Прешленова *Русия и Балканите в края на XIX и началото на XX в. За икономическата немощ на една империя*, което оценява тежестта на икономическите връзки и интереси като фактор при формиране на отношението към Русия.

Част от включените в сборника текстове поставят проблеми, които изместват акцента към проявлението на обществените възприятия и политическите позиции спрямо Русия в сферата на културата, идеологията, комуникациите, колективната памет. Студията на Тина Георгиева *Комитетът „Цар Освободител Александър II и паметниците като политика* проследява няколкогодишното развитие на една широка обществена инициатива в България в началото на XX в. и постепенното редуциране на мащабната ѝ програма, сведена до инструмент за постигане на външнополитическите цели на управляващите. Със статията *Неославянското движение и Деветият*

конгрес на славянските журналисти в София Кирил Илиев осветлява едно слабо познато събитие в рамките на Втория подготвителен славянски събор през 1910 г., който отразява трансформациите в славянската идея с отхвърлянето на руския панславизъм и утвърждава обединението на културна и икономическа почва за основен принцип на движението. Една необичайна гледна точка към темата за отношението към Русия през погледа на българските медии и по-специално със средствата за визуализация представя изследването на Добринка Парушева *Руско-японската война от началото на XX век: визуални репрезентации в българската преса*, което анализира връзката между стереотипните нагласи и модернизацията на политическите комуникации. Статията *Руските емигранти и развитието на сръбското/югославското оперно изкуство в периода между двете световни войни* на Александра Миланова насочва вниманието към руското присъствие в културния живот на Югославия, като акцентира върху позитивното отношение към руските бежанци и приноса им за развитието не само на музикалната култура, но и на местните културни институции. *„Руска книжовна реч в образци“ като „място на памет“* представя едно издание на Софийски университет от 1943 г., което авторът Галина Петкова разглежда не само в материален, функционален и семантичен аспект във връзка с процеса на обучение, но и като проявление на отстояваната академична автономия в един изключително сложен политически и исторически контекст.

Последните две студии, посветени на Гърция и Турция, „пренасят“ темата на сборника върху полето на геополитиката, която в периода от Втората световна война до края на XX в. повече отвсякога обуславя руската/съветската балканска политика, влиянието ѝ върху развитието на региона и динамиката на *про-* или *анти-* руските настроения. Изследването на Бисер Петров *Кремъл и гръцките комунисти. Едно несподелено приятелство през Втората световна война* разглежда отношенията между съветското партийно и държавно ръководство и Гръцката комунистическа партия по време на войната и причините за нереализирането взаимодействие, поради изместването на идеологическите от геополитическите съображения, които предопределят поствоенната съдба на Гърция. В студията си *Между „функционалните аспекти“ и „екзистенциалните въпроси“ – Русия и Турция през XX век* Калина Пеева анализира отношенията между Москва и Анкара в периода от 20-те години до края на века, белязани от постоянни усилия за игнориране на идеологическите различия и спорните въпроси в полза на едно стратегическо и икономическо партньорство като сериозен аргумент за засилване на позициите им в европейски план.

Без да си поставя непосилната задача да обхване всички аспекти на темата сборникът *Русия: Погледи от Балканите (XIX-XX век)* е успешен опит да се подходи към въпроса за руското присъствие в региона като повече или по-малко двустранен исторически процес, за чието разбиране и обективно оценяване балканските гледни точки във всичките им проявления са от съществено значение. Включените изследвания не само интерпретират малко познати проблеми и исторически източници, но въпреки тематичното разнообразие очертават една обща концептуална линия за спецификите и измеренията на *про-* и *анти-* руските нагласи и позиции в обществения и политическия живот на балканските страни. „Цялостният прочит“ на сборника ни отвежда до причините за тези противоречиви възприятия и реакции, произтичащи от съвпадението или сблъсъка на руските регионални и геополитически интереси с отделните, често несъвместими помежду си, национални програми и каузи или идеологически и политически течения на Балканите.